

*Edelman Jurinčič***DVOJNI CENTRALIZEM**

1.

Poznam dvojni centralizem: kopercentrizem in emonocentrizem. (Koper)centrizem je centralizem v odnosu med mestom in podeželjem in (Emona)centrizem je centralizem v odnosu med Ljubljano in Primorsko.

Centralizem je vsebinsko vezan na vsa področja človeškega bivanja in ima, posebno v politiki in v kulturi, svojo preteklost, sedanjost in prihodnost.

(Koper)centrizem

2.

(Koper)centrizem v Slovenski Istri je zgodovinsko dejstvo. Že v časih starih Rimljanov in kasnejših Bizantincev se je Koper kot »Insula Capritana« in kasneje kot »Capris« do podeželja obnašal centralistično, ga dobesedno zanemarjal in v njem videl nevarnost barbarskih plemen.

V frankovskem obdobju postane otoški Justinopolis utrjeni castrum oz. castellum s svojim prvim škofom, ki je podeželje izključil iz krščanskega sveta in ga označil za pekel s poganskim življem. V znameniti listini Rižanskega placida beremo, da so se takrat na podeželje naselili Slovani, demoni iz poganskih dežel, ki se nimajo kaj vtikati v posvetno življenje mestnega civitasa.

Beneška republika iz obdobja Serenissime je Koprno prinesla vsestranski razcvet, vendar je ta razcvet segel le do mestnega obzidja in vse, kar je bilo onstran obzidja, so bila močvirja, nerodovitna zemlja, velika revščina in nekultura. Je bila uboga raja, zastoj delovna sila in obrambni ščit pred arabskimi in madžarskimi napadi s severa in vzhoda.

Duh francoske revolucije je zavel tudi na koprščino, prišlo je do ustanovitve slovanskega semenišča, do upora popularov in do konca petstoletne vladavine beneškega leva. Toda revolucionarni duh se je sprihodom avstrijskega dvoglavega orla razpršil in na koprščino je prišlo mračno in sivo obdobje, v katerem so se meščani mesta zaprli vase, zaživel v neproduktivno stagnacijo in dobesedno pozabili na podeželje, ki pa se je na podlagi avstrijskih reform in naveze z Deželno Kranjsko pričelo narodnostno prebujati. Z italijanskim iredentističnim gibanjem se je koprščina, predvsem pa koprski meščani, priključila Italiji. Italijansko-slovanski antanizmi, ki so se odpirali v nacionalnem vprašanju, so delitev med mestom in podeželjem še bolj poglobili in zaostri. Nasilni romanizaciji se je prebivalstvo podeželja krčevito uprlo. Odločilo se je za vsestransko odklanjanje mesta in mestne kulture. Tako je prišlo do pretirane ločitve, do vzpostavitve duhovne in materialne bariere

med mestom in podeželjem, ki se je nadaljevala v navideznem vračanju v tradicionalne navade brez perspektive.

Z drugo svetovno vojno, z dvojnimi eksodusom prebivalstva v obalnih mestih in na podeželju ter s tehnično in politično migracijo Slovencev v izpraznjena obalna mesta, je podeželje zaradi političnih in ekonomskih sprememb doživelo svojo najhujšo tragedijo v vsej svoji zgodovini. Vasi so se spraznile, kulturne tradicije in navade so zastale.

3.

Danes, v samostojni državi Sloveniji, se mestna občina Koper, kljub deklarativni izjavi o vsestranskem in skladnem razvoju mesta in podeželja, do podeželja obnaša pristransko in v nasprotju z izjavo. Tako se kultura v mestu razvija mimo podeželja, mimo avtohtonih in prinesenih kulturnih identitet in mimo možnosti o kakršnikoli simbiozi trenutno zaznanih kulturnih identitet.

Poleg novih življenjskih navad, spremenjenega narečja zaradi novih prišlekov je ponovno prišlo še do zaprtja in do obnove nevidne bariere odnosov med mestom in vasjo. Nevidna meja med mestnim in podeželskim prebivalstvom je zelo boleča. Čutimo jo na vseh področjih, tudi v kulturi.

(Emona)centrizem

4.

Južna Primorska je bila zaradi zgodovinskih dejstev do druge svetovne vojne bolj povezana s Trstom kakor z Ljubljano. Slovenska inteligenca, ki je živela v Trstu, je z lastnim delovanjem združevala in narodnostno usmerjala primorske Slovence. Za primorske Slovence je bila Ljubljana predač in zaprta z državno mejo. V njej so iskali zatočišče predvsem politično usmerjeni emigranti.

Po drugi svetovni vojni je postala južna Primorska sredstvo političnih in mednarodnih iger. Vse tja do šestdesetega leta je doživljala človeške in narodnostne tragedije. Od političnega do ekonomskega eksodusa. Iz obalnih mest so odšli Italijani, iz podeželskih vasi pa Slovenci.

Z novo državno mejo med Italijo in Jugoslavijo, odrezanostjo Trsta od njegovega zaledja in vsiljenim gospodarskim in upravnimi razvojem je v južni Primorski prišlo do stagnacije narodnostne in kulturne identitete.

Neidentificirana kultura (kulturna identiteta) južne Primorske je tako sprožila številna razočaranja in beg perspektivnih umetnikov v tujino in v »slovensko metrolo«. (Emona)centrizem je postajal še silnejši.

(Emona)centrizem je prisoten tudi med slovenskimi književniki na institucionalnem področju. Pred desetimi leti smo se primorski književniki zaradi potreb po lastnem združevanju in skupnem nastopanju v javnosti odločili, da ustanovimo Združenje književnikov Primorske. Pobuda primorskih književnikov je bila s strani takratnega predsednika Društva pisateljev Slovenije (Rudi Šeligo) zavržena, in sicer z očitki, da ustanavljamo Združenje zaradi političnih in kdove še kakšnih nagibov. V takratnem dopisovanju in pogovorih med Ljubljano in Sežano (sedež Združenja književnikov Primorske) je bilo s strani Ljubljane zaznati na eni strani precej nezaupanja in na drugi prepotentnost z veliko mero snobizma.

Združenje književnikov Primorske smo vseeno ustanovili, vendar pa vseskozi ugotavljamo, da nas matično Društvo pisateljev Slovenije ignorira. Društvo pisateljev Slovenije nas ne vabi k organizaciji Vilenice in drugih prireditev, ki potekajo na

Primorskem, ne na literarne večere v Ljubljani in v tujini... ne vključuje nas v lastne finančne programe in se ne udeležuje naših tradicionalnih srečanj in drugih prireditev. Društvo, ki je bilo do nedavnega spolitizirano in uporabljeno kot sredstvo v dnevnem političnem življenju, je danes vse preveč zaprto vase in sredstvo za realizacijo ozkih in osebnih interesov. Podružniška društva in druge stanovske organizacije (Združenje književnikov Primorske) so na svoji margini povsem odvečna in nepotrebna.

(Emono)centrizem v kulturi je pristen tudi na področju zakonodaje. Krovni zakon o kulturi in drugi zakoni s področja kulture so kulturo še bolj centralizirali. Občinam so bila vzeta finančna sredstva, strokovno osebje in upravljanje prostorov. Poleg tega jim je bilo vzeto še načrtovanje in izvajanje kulture in kulturne politike. Nacionalni programi na področju kulture so postali dominantna kulturnega razvoja v Sloveniji, kar pa pomeni, da so s tem številne kulturne institucije, skupine in posamezniki, ki živijo in delajo v Ljubljani, dobili enkratno možnost, da so na podlagi emonocentrističnih zvez in potreb pri razpisih izbrani. Marginci bodo tako ostali praznih rok ali pa jim bodo »elitisti« in državni uradniki natrosili nekaj drobtinic.

5.

Na Robu

Živim in delam na Robu. Včasih se odpravim v metropolo tja nekam na sredino. Zaradi povabila ali obveznosti. Odhajanje v metropolo doživljam kot muko. Prijatelji, ki me vabijo, me vabijo zato, ker od mene nekaj pričakujejo. Velikokrat gre za nastope, za prenos osebnega mnenja in za druženje v eni izmed meglenih in vlažnih gostiln nekje v bližini smrdeče reke. Na nastopih berem svojo poezijo, ki je sicer sočna in eksotična, vendar preveč elementarna in nerazumljiva. Ko me sprašujejo za osebna mnenja o stvareh, ki se odvijajo okoli njih, jih z odgovori zmedem. Ne razumejo smiselnosti intuicije, to je tišine in umika iz filozofskih razprav, ki me ne prevzamejo in ne zainteresirajo. Takrat me malo v šali in malo zares imenujejo marginec – Istrijan. V takih trenutkih se medlo nasmehnem in še bolj umaknem v senco svoje tišine. Odidem tiho in brez pozdrava. Na ulicah, v zadušljivem zraku in neosebne hitenju mestnega življenja si zaželim svojega roba, morja in prekrasne istrske pokrajine. Oddrvim proti parkirnemu prostoru, sedem v avto in se po najkrajši obvoznici odpeljem proti Primorski. Šele v Postojni se ustavim in se obrnem nazaj proti kotlinam metropole. Nikoli, nikoli ne bi mogel živeti v njej!

Vendar pa so večeri, ko s prijatelji, ki so ostali na Robu, razpravljamo o kulturnih identitetah. Takrat se moje srce razvname in v izbruhu jeze kritiziram pojav (Emono)centrizma, ki postaja znotraj splošnega centralizma in njegovega liberalizma največji snobizem in nesreča slovenskega naroda. Snobizem zaradi pretiranega egocentričnega elitizma in nesreča zato, ker uničuje vaške, mestne in regionalne kulturne identitete. Prijatelji me pomirjajo in skušajo ublažiti gnev, ki se potihoma krade v naše prebujanje, v naše iskanje kulturnih vrednot in v naše prve korake oblikovanja pozabljenih kulturnih identitet. Kulturne identitete kot posrečene simbioze vseh tu obstoječih kulturnih identitet. In hvala bogu, da je tako, da obstaja ta Rob, ta tolikokrat pozabljena margina.

Ankaran, 3. 2. 1996